

Slike usorskoga kraja

Usora. Prošlost, običaji, životna svakodnevica,

Mario Katić (ur.), Zavičajni klub Usorskog kraja, Zagreb 2011., 401 str.

Regionalizam je, bez sumnje, jedna od pojava koje su na koncu prošloga stoljeća na bosansko-hercegovačkom geografskom i političkom prostoru donijele sa sobom ili ostavile iza sebe društvene promjene i ratna zbivanja. Fenomen dakako nije nov, ali je on u tim okolnostima dobio posebno na težini i značenju. U političkoj kartografiji neke mikroregije postale su jedinice s do tada nepoznatom i neslućenom "veličinom".

Poseban odraz regionalizma jesu knjige, zbornici, monografije ili spomen-spisi koji svi s različitim pristupima žele dotičnu regiju učiniti prepoznatljivom, povijesno i aktualno. Zahvaljujući ovim nastojanjima objavljena su djela respektabilne kvalitete, ali i takva koja su nastala stihijski i u nekom plitko rodoljubnom zanosu bez stručne podloge. Suvišno je također napomenuti da je suvremena digitalna, elektronička i tipografska tehnika pospješila statistički rast ovakve literature; barijere koje su ranije itekako

regulirale (re)produkciju slike i pisane riječi danas više gotovo da i nema.

Zbornik Zavičajnog kluba Usorskog kraja jest publikacija koja, opisujući regionalno ponajviše iz etnološkog aspekta, konceptijski i metodološki pokazuje kako jedan promišljen pristup materiji nadilazi granice regionalnoga i postaje *muštra* za čitanje i spoznavanje i drugih sličnih regija.

IME. Na koji prostor se misli kada se govori o Usori? U stoljećima dugim povijesnim nanosima nestalo je geografske i administrativne terminologije bosanskog srednjovjekovlja, nestali su ili potisnuti duboko u zaborav Donji Kraji, Soli, Hum, Glaž, Završje, Borač i još neki drugi. Od tog nazivlja održao se do danas jedino pojam Usora, dakako ne prostorno identičan sa srednjovjekovnom župom Usora koja je varirala prema političkim mijenama kao što uostalom i današnji pojam nije

ni geodetski ni u svakodnevnom govoru jednoznačan. Urednik zbornika *Usora* i jedan od autora priloga Mario Katić nabraja u uvodu te višeznačnosti: od (aktualne) političke općine Usora, crkvene definicije tog prostora koji je znatno širi (Usorski dekanat) do jednog specifičnog poimanja i identificiranja s tim prostorom kao neke vrste 'nacionalnog rezervata': "Činjenica je da su danas (2011) ljudi koji se identificiraju imenom Usorana i koji žive na području Usore (ma gdje god ona bila, i kako se god definirala) – Hrvati. Stanovništvo drugih nacionalnih i religijskih određenja koje živi na vrlo malim geografskim udaljenostima (radi se doslovno o metrima) ne smatra se dijelom Usore ili Usorana [...]" Ako je tako da ovim pojmom svoj prostor definiraju samo Hrvati katolici, bit će najprije da je takvom poimanju kumovala upravo crkvena administracija. Svakako bi bilo zanimljivo saznati, da li u tom slučaju postoji neki

kontinuitet ili je pojam samo "novokovanica" kod čijeg se nastanka, jednako kao i kod naziva "Doborski dekanat", svjesno tražila pozajmica u srednjovjekovlju. Takva praksa ne bi bila ništa novo jer primjerice i naziv Vrhbosanska nadbiskupija rekurira na istoimeni srednjovjekovni naziv župe odnosno sjedišta bosanskoga biskupa. U svim ovim slučajevima, dakle, radilo bi se ili se radi o "potonulom kulturnom dobru" kojom sintagmom etnolozi označavaju pojave koje jedno duže ili kraće vrijeme poput rijeka ponornica ostaju skrivene da bi se onda neočekivano pojavile na vidjelu ili pak smišljeno bile aktivirane.

SLIKA. O nekoj kompaktnoj privrednoj mikroregiji u slučaju Usore teško da bi moglo biti govora. Također, ako bi se kao odrednica uzeo krajolik odnosno geografija, mogli bismo granice Usore sebi vrlo lako i drukčije zamisliti. No ako ostanemo kod gore spomenute definicije toga prostora, to će se kao njegovo nezaobilazno obilježje ili karakteristični motiv uvijek pojaviti proštenje Kondžilo s nadaleko poznatom Gospinom slikom. U knjizi su toj temi posvećena dva priloga: jedan obrađuje predaju o slici (M. Katić), a drugi pitanje njezinog autorstva i mogućeg porijekla (P. Srbljanović).

Što se tiče autora slike, to P. Srbljanović pretpostavlja da je ona djelo "osred-

njeg venecijanskog kasnomanirističkog umjetnika" Baldassarea d'Anne (oko 1560. – nakon 1639.) i da su je naručili franjevci za samostan u Kraljevoj Sutjesci, te da su je za vrijeme neke od mnogobrojnih selidbi ili bjegova ponijeli sa sobom. Dodajmo ovome i napomenu da je jednaku sudbinu imala vjerojatno i slika Marije s Djetetom, sv. Katarinom i sv. Antom iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Kutjevu; i ona se pripisuje istome umjetniku i datira s godinom oko 1611. Komparativna analiza ovih dvaju slika, kao i one "Posljednji sud" koja se nalazi u franjevačkom samostanu u Kreševu, ostaje posao za povjesničare umjetnosti. No naočigled važnosti kondžilske slike kao hodočasničkog središta, njezina umjetnička vrijednost ima drugorazredno značenje.

Međutim, tvrdi Srbljanović, slika nadilazi i svoju primarnu funkciju: "Neosporna je njena društvena vrijednost koja leži u činjenici da je simbol identiteta, ali i integrativni faktor ne samo kršćanske zajednice nego i lokalnog stanovništva drugih konfesija." Ta simbolička i identitetska uloga ne odnosi se samo na narod Usore nego ima i šire razmjere, što je zapazio već i engleski arheolog Arthur John Evans u svome putopisu kroz Bosnu i Hercegovinu iz 1877. godine: "vidjeli smo [na Kondžilu] pred sobom čitav život seljačke raje s jednog velikog prostora Bosne."

M. Katić ističe da uloga slike i proštenja danas "dobiva sve veće značenje". To se, međutim, ne tiče samo fenomena Kondžila nego i običaja i životne svakodnevice koje knjiga također obrađuje. I samu činjenicu da se odreda mladi stručnjaci ovako studiozno posvete opisu jedne mikroregije mi vidimo u dobroj mjeri kao "kolateralni" učinak rata i promjena koje je on izazvao. Da ova tvrdnja nije bez osnove, podsjetimo samo na to da su upravo za vrijeme rata nicali listovi, bilteni i revije lokalnog karaktera i da su unatoč oskudici papira i otežanim uvjetima kretanja i komunikacije tiskani i raspačavani kao informaciono sredstvo, ali možda i još više kao znak da se želi preživjeti. (Ne treba također smetnuti s uma da je prestankom rata dobar dio ovih poduhvata nečujno nestao s liste agenda.)

USORSKO RATNO PISMO. Rat je, kolikogod je na jednoj strani poremetio odnose, ustaljeni "red" i individualne životne programe, stvorio kod ljudi i određeni senzibilitet za pitanja kojima se do tada nije poklanjala ni izbliza tolika pažnja.

Za izradu priloga "Sjećanja na ratnu svakodnevicu" na području današnje općine Usora (M. Krivić Lekić) sastavljen je upitnik koji je s odgovorima u obliku transkripta i bilješki pohranjen u Zavičajnom klubu usorskog kraja. Iz istog priloga saznajemo da je jedan tada dvadesetogodišnjak počeo voditi dnevnik u koji je bilježio događaje iz neposredne okoline, svoja razmišljanja i pisao pjesme i na taj način "pokušao uspostaviti red u ratnom neredu koji ga je okruživao, shvatiti što se događa i što će dalje biti".

Svakako ratne priče sadrže u sebi znatnu mjeru emocija što je sasvim razumljivo. Dobri analitičari znaju lučiti "realno" i "osjećajno", ali će i iz jednoga i iz drugoga crpiti spoznaje za pitanja svoje struke. Tako u prilogu Snježane Zorić o smrti u kom se postavke antropološke znanosti (Levinas, Foucault, Assmann i dr.) primjenjuju na usorsku (ratnu) svakodnevicu. Takvih primjera naći će se i u tekstu I. Grbić Jakopović o tome kako Usorani vide sebe i druge kroz pitanja identiteta, politike i kulture.

Manje ili više u svim priložima tematiziraju se promjene koje su se u različitim razdobljima i intenzitetu dogodile u Usori. Etnolozi znaju ovakve mijene pravovremeno uočiti, za što je njihova struka zadnjih decenija razvila poseban senzibilitet, a i potrebnu terminologiju. Registriranje društvenih promjena, posebno onih "malenih" i svakodnevnih (u smislu Braudelova "individualnog vremena"), moguće je samo istovremeno ili s neznatnim vremenskim odstojanjem. Naknadna bilježenja nužno su manjkava ili se, i pored svih sugestivnih preciziranja, pretvaraju u narativne stilizacije. A kada je već riječ o Usori, upozorimo ovdje i na knjigu *110 godina župe Doboj 1896–2006*. (ur. Josip Senjak, Doboj 2009.) s bogatom riznicom materijala o toj susjednoj, sada malograđskoj mikroregiji koja je u prvoj polovini 20. stoljeća imala kroničare sa zadivljujućim osjećajem za aktualno.

Od devet autora knjige o Usori njih pet su žene. Da li će netko njihove priloge čitati kao "etnološko žensko pismo", ne možemo mi prosuditi. Čitatelji će u svakom slučaju ovim štivom dobiti vrlo upečatljivu sliku usorskog kraja, doduše nužno selektivnu i s naglašeno etnološkom optikom, ali upravo zato u nekim zaapažanjima, opisima i analizi produbljenu i višeslojevituu sliku kakvu klasični monografski prikazi ne mogu ponuditi. ■

Jozo DŽAMBO